

AZ OKTATÁSI-NEVELÉSI TEVÉKENYSÉG, AZ
ÖNIGAZGATÁS, ÉS A PEDAGÓGIAI VEZETÉS
TUDOMÁNYOS-JOGI ALAPJA, A SZAKIRÁNYÚ
OKTATÁSI KÖZPONTOK ALAPSZABÁLYZATÁBAN

Csaknem másfél évtizede már annak, hogy oktatási-nevelési intézményeinkben bevezettük az öniszervezést. Adjuk ehhez hozzá az öniszervezés korát megelőző társadalmi irányítás időszakát, és akkor felmérhetjük, milyen hosszú utat tettünk meg az iskolák önállósítása és az oktatás társadalmosítása terén. A mögöttünk álló negyed évszázad elég hosszú idő ahhoz (legalábbis látszólag), hogy alapul szolgáljon az iskolák önszabályozási rendszerének kiépítéséhez. Más szóval, a szerzett tapasztalatok alkalmazásával az iskolák, hivatásuk magaslatán állva, már külső tényezők irányítása nélkül is szabályozhatják és meghatározhatják alapvető szerepüket, tevékenységüket, a vezetés és öniszervezés rendszerét, a jövedelemelosztást, a szubjektív tényezők helyzetét és feladatát, stb. Mindezt természetesen az érvényben lévő törvényes előírások, elsősorban a társult munka törvényével és a tartományi oktatási-nevelési törvény előírásaival összhangban.

Milyenek a feltételek, és milyen mértékben képesek a szakirányú oktatási központok a fentebb vázolt feladatok valóra váltására? Ez képezte kutatásunk tárgyát, amelyet a közelmúltban, *Vajdaság szakirányú iskolaközpontjainak öniszervezési felépítése, belső struktúrája, szervezése és pedagógia vezetése* elnevezéssel végeztünk, 18. szakirányú oktatási központ statútumának tanulmányozásával. (18 központ a vajdasági populáció 20 százalékát teszi ki.) A vizsgálat tárgyát képező 18 oktatási központ közül három társultmunka-alapszervezetként tevékenykedik, tízenöt oktatási központ pedig oktatási-nevelési munkaszervezetként van nyilvántartva.

Az elemzés során az említett oktatási munkaszervezetek alapszabályzatának funkciójából és jelentőségéből, másrészt abból a szükségletből indultunk ki, hogy az oktatási intézmények jellegének megfelelően az alapszabályzatokban bizonyos pedagógiai követelményeknek is kifejezésre kell jutniuk, azaz, hogy az öniszervezés jogi megalapozottsága mel-

lett a statútumokban a tevékenységhez való tudományos hozzáállásnak is jelen kell lennie, az egyes szakaszoknak tartalmazniuk kell a pedagógia eredményeit, az öngazgatás elméletét, a munkaszervezés és részben a rendszerelmélet, valamint a kibernetika legújabb vívmányait.

Az említettek mellett az oktatási központok statútumában nem mellőzhető az intézmény sajátossága, a társadalmi szükségletek kielégítésére irányuló törekvés sem. Ebből adódóan az alapszabályzat bizonyos értelemben reflektálja az intézmény fejlettségének szintjét is.

Mivel a statútum a munkaszervezet jogi alapszabálya, kidolgozását körültekintően kell végezni, elsősorban a társadalmi szükségleteket és elvárásokat, valamint az intézmény valós lehetőségeit tartva szem előtt. A statutáris rendelkezések reális és világos megfogalmazása jó alapul szolgálhat a munkaszervezet célkitűzéseinek és feladatainak megvalósításához.

Ezeket a szempontokat mérlegelve végeztük a statútumok elemzését. A felmérés fontosabb részleteit és eredményeit külön fejezetekben ismertetjük.

A statútumok terjedelme és szerkezete

Terjedelmét tekintve a 18 oktatási központ alapszabályzata igen eltér egymástól. Egyaránt találunk közöttük 50 és 140 oldalasakat is. Némelyek 100, mások 380 szakaszban foglalják össze a munkaszervezet öngazgatási jogszabályait, céljait, feladatait stb. A terjedelem azonban nincs egyenes arányban a munkaszervezet nagyságával, tevékenységének sokrétűségével. Az, hogy egy-egy szabályzat hosszabb, vagy rövidebb inkább a fogalmazás tömörségét jelzi. A társult munka törvényének 337. szakasza ugyanis magában foglalja azokat az alapvető momentumokat, amelyeket az alapszabályzatnak tartalmaznia kell. Természetesen csak keretszerűen, mert a közelebbi meghatározást a munkaszervezetre bízta. Ez a tény magyarázza az oktatási központok statútumának terjedelmében és részben a szerkezeti felépítésében jelentkező különbségeket.

A 18 oktatási központ alapszabályzatában a fejezetek száma a 10 és a 27 között váltakozik. Az öngazgatási tevékenységet, az oktatási központ életének és munkájának alapterületeit mindegyik statútum magában foglalja.

A statútum szerkezete és rendelkezéseinek megfogalmazása nem tartozik a főbb tulajdonságai közé. Ezzel nem akarjuk azt állítani, hogy az egyes fejezetek felállítása és az egymással összefüggő részek feldolgozásának következetes rendszeressége nem is fontos. Kétségtelenül ez is fontos, csakúgy, mint a megfogalmazás stílusa és módja, mégsem elsődleges fontosságú. Elsődleges fontosságúnak a tartalmat tekintjük, amely a felfogást, nézeteket, követelményeket és irányelveket tükrözi.

Tanulmányunk soron következő fejezeteiben ezért a tartalmi elemzés-

re helyezzük a hangsúlyt azzal a céllal, hogy az oktatási központoknak statútumaik tökéletesítésében, a munka és tevékenység szabályozásában megfelelő segítséget nyújtsunk.

Az oktatási központok funkciója és tevékenysége

A társult munka 411. szakasza meghatározza, hogy „minden társult-munka-szervezet alaptevékenysége mellett végezhet olyan kiegészítő tevékenységet, amely alaptevékenységének céljait szolgálja.” Ezeket a melléktevékenységeket a statútumban definiálni kell. Egyes tevékenységek azonban az oktatási központ meghatározott funkciójából adódnak. A szakirányú oktatási központok funkcióját illetően még elég sok esetben bizonytalanságot tapasztalunk és ez alapszabályzatainkban is kifejezésre jut.

Véleményünk szerint a szakirányú oktatási központoknak három alapvető feladatkörük van.

— *A szűkebb értelemben vett pedagógiai funkció*, azaz a különböző profilú szakemberképzés (egyelőre jószerint még csak középfokon). Ide soroljuk a dolgozók munka melletti képzését is.

— *A tágabban értelmezett társadalmi funkció* a szakképesítés különböző formáiban és a továbbképzésben jut kifejezésre.

— *A szociális funkció* pedig a tanulók (és egyetemisták) szociális problémáinak megoldására irányuló törekvéseket, az időszerű szociális kérdésekről való gondoskodást öleli fel.

A jelzett funkcióknak helyet kellene kapniuk a statútumban, hogy ezek alapján meghatározhassák az alap- és melléktevékenységeket. Az oktatási központok melléktevékenységei közül leggyakrabban a következők jönnek számításba:

— tankönyvek és kézikönyvek kiadása,

— taneszközök kidolgozása,

— gondoskodás a tanulók étkeztetéséről, a távolabbról érkező diákok utazásának megszervezéséről, diákotthoni elhelyezéséről,

— szervezett kutatás, amely a változó technológiai folyamatok igényének megfelelően határozza meg a különböző profilú szakember- és káderverszükségletet,

— a tapasztalati és a kutatási eredmények alkalmazása a termelővállalatokban és a szellemi tevékenységgel foglalkozó intézetekben, intézményekben az új gyártásfolyamatok bevezetésekor, az újítások alkalmazásakor és a programozásban.

A fenti melléktevékenységek az oktatási központok feladatkörének sikeres betöltését szolgálják, hozzájárulnak munkájuk sikeresebb, eredményesebb végzéséhez.

Az oktató-nevelő munka jogi és tudományos (pedagógia) megalapozottsága az egyik legfontosabb és legösszetettebb feladat az oktatási

központok státútumának kidolgozásakor. Mindenekelőtt a rendes oktatással párhuzamosan végzett oktatási-nevelési tevékenységeket kell meghatározni. Ezek pedig a következők lehetnek: a fakultatív oktatás, a pótoktatás, az emelt szintű oktatás, a szakköri munka, szakképesítés és szakmai továbbképzés, valamint az oktató-nevelő munka egyéb formái.

Némely oktatási központok státútumában az említett tevékenységek mellett külön feltüntetik a vizsgáztatást és osztályozást, a kirándulásokat, a termelőmunkát, a szakmai gyakorlatot, ami már felesleges, mert ezek a tevékenységi formák a rendes oktatás szerves részét képezik.

Az oktató-nevelő munka megszervezésének egyes státútumok teljesen feleslegesen, külön fejezetet szentelnek. A legtöbb iskolaközpontban ez még ma is a már régen elavult tanóra—osztály—tantárgy rendszerre alapozódik. Egyelőre nem vagyunk abban a helyzetben, hogy az oktatási központok és más oktatási munkaszervezetek státútumukban és munkaprogramjukban ezen a téren gyökeres változtatásokat eszközöljenek. Nem vagyunk azonban már messze attól az időtől, amikor a klaszszikus osztályok helyett az oktatást kisebb-nagyobb csoportokban, meghatározott programozók szerint végezhetjük. Emellett ma már egyre nyilvánvalóbb számunkra, milyen lehetőségeink vannak ahhoz, hogy a jelenlegi tanóra—osztály—tantárgy rendszert a didaktika új követelményeihez idomítsuk, ami egyben az elavult rendszer túlhaladását is jelentené. Az alapszabályzatokban meg kell adni az oktató-nevelő munka rugalmasabb megszervezésének, a széles körű tanári kezdeményezésnek a jogi alapját, és ezt rendelkezések formájában pedagógiai szempontból is helyesen megfogalmazni.

Az oktatási központ alaptevékenységével összhangban külön figyelmet kell szentelni az elméleti és gyakorlati oktatás kapcsolatának, vagyis a gyakorlati oktatás és termelőmunka korszerű megszervezésének. Ezért kívánatos, hogy a státútumban közelebbről is meghatározzuk az elmélet és a gyakorlat szoros kapcsolatának és folytonos egyeztetésének néhány követelményét.

A legtöbb státútum a szükségesnél részletesebben foglalkozik a házi-
rend kérdéseivel, az iskolaórák időtartamával, a szünetekkel stb. Célszerűbb lenne a státútumban csak az alapelveket és követelményeket lefektetni, mint amilyenek a korszerű munkaszervezési követelmények, a házi-
rendet pedig külön szabályzatban foglalni össze.

A szakirányú oktatás és nevelés tudományos-ideológiai alapjának meghatározására a hivatásirányú oktatási központok az oktatásról és nevelésről szóló törvény 2. szakaszát idézik. Kívánatos lenne ehhez még hozzáadni, hogy a nevelés ezenkívül még a társult munka szükségletein és a permanens oktatás elvein alapul.

Sokkal nagyobb probléma *az oktatás és nevelés céljainak és feladatainak helyes, elfogadható meghatározása*. Ezen a téren még a pedagógiai elméletben is sok a tisztázatlan kérdés. Nincsenek kellően egymás-

tól elhatárolva az oktatás általános, különleges és egyedi célja; emellett a kitűzött célok gyakran irreálisak és nem eléggé konkrétak.

A hivatásirányú oktatás feladatainak meghatározásában nehézségeket okoz az, hogy a tartományi oktatási és nevelési törvény a középiskolai, főiskolai és egyetemi szintű oktatás számára ugyanazokat a feladatokat jelöli meg. Az általánosan meghatározott feladatokból kell kijelölni azokat, amelyek a középszintű oktatásra hárulnak és hozzájuk adni a hivatásirányú központ sajátosságaiból adódó feladatokat. Ezeknek konkrétan a szakképesítéssel kapcsolatos tudás, ügyesség, készség, jártasság, képesség, hajlam és szokás elsajátításának illetve fejlesztésének követelményeit kellene tartalmazniuk. Ezekben a feladatokban kellene továbbá részletezni, hogy milyen elemekkel gazdagodik a tanulók már megszerzett általános képzettsége, milyen momentumokkal bővül világfelfogásuk, világnézetük a jövő dolgozójának a munkaszervezetben elfoglalt helyével és szerepével, az öngazgatási jogok és kötelezettségek gyakorlásával kapcsolatban.

Hogy milyen mértékben képes és hajlamos egy-egy oktatási központ az ilyen önállósággal és kreativitással járó vállalkozás megvalósítására, arról a központoknak kell döntenüik. Vitathatatlan, hogy a szakirányú oktatásnak ezen a téren nagyobb segítséget kellene nyújtaniuk. Mindenképpen konkretizálnunk kell az oktatás különböző fokozatainak, és a különböző iskolatípusoknak oktatói-nevelői feladatait.

Az oktatás és nevelés helyesen megfogalmazott céljai és feladatai jó útmutatóul szolgálnak a tartalom megválasztásához, az óra- és tanterv kidolgozásához. Ez a rendkívül összetett és fontos feladat az oktatásról szóló törvény 32. szakasza értelmében az oktatási központok hatáskörébe tartozik. Ezt a feladatot alapszabályzataikban taglalják is. Meghatározásához hozzá kellene még adni, hogy a tantervek kidolgozása elsősorban pedagógiai feladat, amelynek körülhatárolásában az oktatási központ szakintézetek és tudományos intézetek szakmai segítségére támaszkodik. Feladatul kellene kitűzni továbbá, hogy az oktatási központ az óra- és tantervek kidolgozásában a munkamegosztás elve alapján és feltételeinek figyelembevételével együttműködik más központokkal és a társult munka szervezeteivel.

A fenti elvi álláspontokat és követelményeket *a tankönyvek és kézikönyvek kiadására, a tanítási eszközök kidolgozására*, vonatkozó kötelezettségek meghatározásánál is alkalmazni lehet. Ebben az esetben is ki kell emelni a meghatározott pedagógiai követelmények és alapvető előfeltételek figyelembevételének fontosságát, miközben nem téveszthetjük szem elől az oktatási-nevelési folyamat korszerűsítésére, a modern taneszközök használatára irányuló törekvéseinket. Mindez, egyebek között, különböző forrásanyagok igénybevételét is feltételezi.

Egyik-másik statútumban ilyen — lényegében helyénvaló — rendelkezés is fellelhető: „A központ köteles az oktatási tartalom és módszer, azaz a tanítási folyamat korszerűsítésén dolgozni és fejleszteni a tanítás,

valamint az egyéb tevékenységi formák követésének rendszerét.” Olyan fontos feladat ez, amely a folyamatos fejlődésre, az oktatási rendszer folytonos tökéletesítésére serkent, és kizárja a stagnálást, az egyhelyben topogást. Az effajta kötelezettségek megfogalmazásánál azonban alapos mérlegelés tárgyává kell tenni a megvalósításukhoz rendelkezésre álló feltételeket és lehetőségeket. Ezért a fentebb idézett megfogalmazáshoz tanácsos hozzáadni még a következő mondatrészt is: „... az objektív és szubjektív lehetőségek adta feltételek szerint, a társadalmi szükségletek és tudományos eredmények alapján...”.

A rendes tanítási folyamattal kapcsolatos rendelkezések mellett az oktatási központok statútumában egész sor, *az oktató-nevelő munka egyéb formáira vonatkozó* meghatározást is találunk. *A fakultatív jellegű oktatás* fogalma alatt találjuk rendszerint a környezetnyelvet, az idegen nyelveket és néha a szűkebb értelemben vett szaktantárgyakat, amelyek a tanulók szakosítását hivatottak elősegíteni.

Mindenütt megtaláljuk az oktatási központnak azt a kötelezettségét is, hogy *pótoktatást* szervezzen az olyan tanulók részére, akik elmaradnak az oktatási program által előírt tananyag elsajátításában. A kötelezettség körülhatárolása azonban csak ritkán tér ki a pótoktatással kapcsolatos részletek megfogalmazására: a munka megszervezésére, követésére és értékelésére.

A szükségesség és hiányosság méginkább kifejezésre jut az *emelet szintű oktatás* megszervezéséből adódó kötelezettségek meghatározásánál. Ez a tevékenység a tehetséges tanulók fellelésén és a részükre szervezett szisztematikus munka megszervezésén alapszik. Egyéni vagy kisebb csoportokban történő rendszeres foglalkozást és foglalkoztatást értünk ez alatt, a tehetséges tanuló egyéni képességeinek, adottságainak fokozottabb kibontakoztatása, esetleg gyorsabb előmenetele céljából. Itt is fontos meghatározni a munka követésének és értékelésének módszereit.

Az oktatási központok statútumában a tanulók *szabad aktivitásáról* szóló fejezetekben elfogadható, olykor teljesnek mondható rendelkezésekre bukkantunk: „A szabad aktivitás (a szakköri munka) megszervezése a tanuló egyéni hajlamainak kibontakoztatása és érdeklődési körének kielégítése céljából történik. Megválasztásában a tanuló szabadon dönt az osztályfőnök irányadó, útmutató segítségével.” Néhány statútum felsorolja a szakköri munka formáit, valamint arról is szól, hogy ez a tevékenység a diákönigazgatás elveire épül.

A fentebbiekhez esetleg még hozzátehető, hogy az egyes szakköröknek szűkebb értelemben vett szakmai jellege is lehet, amely elősegítheti a tanuló későbbi specializációját, továbbképzését. A szabad aktivitás keretében a termelőmunka is megszervezhető. A tanulók például egyszerűbb szemléltetőeszközöket is készíthetnek.

Az alapszabályzatok kellő figyelmet szentelnek a *tanulók társadalmilag hasznos tevékenységének és az oktatási központ művelődési-szórakoztatási tevékenységének*. Ezeknek megfogalmazása a legtöbb esetben cél-

szertű és elfogadható. Egyedül talán azzal kellene kibővíteni, hogy ez a tevékenység az oktatási központ és a társadalmi közeg, a környezet együttműködésének kiváló, eredményes formája lehet.

A kirándulásokat és a szakmai jellegű látogatásokat, mint már korábban is utaltunk rá, kívánatos a tanítási folyamattal összekapcsolni. Ezeket tervszerűen kell szervezni úgy, hogy betöltsék fontos szerepüket az elmélet és a gyakorlat, az oktatás és a mindennapi élet kapcsolatának kialakításában.

Az oktatási központok bővített tevékenységéről szólva a statútumok mindegyike felsorolja a *szakmai képesítés és szakismeret tökéletességének* lehetőségeit, némelyikük még a formáit is, de csak elvétve irányozzák elő a szakemberek specializációját is. Az oktatási törvény idevágó szakaszait (23. és 24. szakasz), amelyeket a statútumok sok esetben szinte szó szerint idéznek, kifejezettebben kellene az egyes központok jellegéhez és feltételeihez idomítani.

Egészében véve követelményként *leszögezhetjük*, hogy a jövőben az oktató-nevelő munkával kapcsolatos rendelkezések megfogalmazásakor még célszerűbben és szabatosabban alkalmazzuk a pedagógiai kifejezés-mód, a pedagógiai szellemnek megfelelően formáljuk.

A tanulók osztályozása és előmenetele, a vizsgák megszervezése az elemzés tárgyát képező alapszabályzatokban kellő részletességgel és konkrétan ki van dolgozva. Az idevágó szakaszokban a statútumok szigorúan tartják magukat a törvény rendelkezéseihez. A vizsgák megszervezésének és lebonyolításának, különösen pedig a záróvizsga lebonyolításának folyamata és módja részletezve van. Körülhatároltak a tanulók rendkívüli előmenetelének feltételei is. A probléma lényege abban rejlik, hogy a tanulók vizsgáztatásának és osztályozásának egész rendszere valójában már elavult. Ezért igen összetett feladat előtt állunk: meg kell teremtenünk a tanuló munkájának és személyiségének modern értékelési rendszerét.

Ez irányban egyelőre csak annyit tehetünk, hogy az oktatási-nevelési munkaszervezetek statútumaiban már most megnyitjuk a szelepeket, felállítjuk a követelményeket egy teljesebbnek mondható rendszer kiépítésére a tanulók munkájának értékelésében, a vizsgáztatás és tudásellenőrzés tárgyilagosabbá tételében, amely a didaktika legújabb eredményeire épülne. Amellett, hogy a statútumok az osztályozást nyilvánosnak jelölik, hasznos lenne az osztályozási és értékelési folyamat humanizálását is kiemelni, olyan feltételeket teremteni, hogy a tanulók a munka értékelésének ne csupán objektumai, hanem egyben szubjektumai is legyenek.

Két személyi tényező: a tanuló és a tanár

A státúumok elegendő teret és figyelmet szentelnek az említett szubjektív tényezőknek. Meghatározzák jogaikat és kötelezettségeiket, feladataikat, helyzetüket, tevékenységük formáit és kiterjedését. Némely alapszabályzat rendkívüli szabatossággal és szépen fogalmazza meg például, hogy „... a központ a tanulók, a tanárok, az egyéb alkalmazottak és munkatársak közössége”.

A tanulók a hivatásirányú oktatási központokba meghatározott előtudással jönnek, de ugyanakkor kialakult szokásaik, egyéni képességeik foka, s tudásszintjük nagy eltérést is mutat. Valamennyiüket képesíteni kell a munkára és ugyanakkor elő kell készíteni a főiskolai, azaz egyetemi szintű oktatásra. Ebből kiindulva történik státusuk meghatározása, feladataik és kötelezettségeik taglalása, jogaik felsorolása. Sajnos, a státúumokban a *tanuló szubjektív pozíciója* mint fontos tényező csak ritkán kap érdemleges teret és kellő figyelmet. A tanulók az oktatási folyamatban tulajdonképpen a tanárok munkatársai, együttesen dolgoznak a kitűzött feladatok és célok eléréséért, és együttesen felelnek az eredményekért.

Ebből adódik a tanuló önmaga iránti, az oktatási központ és a társadalmi közösség iránti felelőssége: feladatokat kell megoldania, elvégeznie, hogy gyarapítsa tudását, fejlessze képességeit és személyiségét. Az említett alapkötelezettségek mellett, megállapítják a tanulók kötelezettségét az egyéb előírások betartásában is, mint például a központ szabályzata rendtartása. Ez felöleli, szabályozza a tanárok, osztálytársaik iránti viszonyulásukat, az oktatási központ, és (ahol gyakorlataikat végzik) a munkaszervezet anyagi eszközei iránti magatartásukat az iskolán kívül is: a családban, a nyilvános helyeken stb.

Nem véletlen, hogy a tanuló egyik legalapvetőbb kötelességül „... az oktatás rendszeres és pontos látogatását, a gyakorlati munkán való részvételt” jelölik meg. A fentiekhez még egy összetett és sokrétű, követelményt adhatunk, nevezetesen, hogy „a tanuló köteles tanulásával, munkájával, az oktatási központ előtt álló feladatok teljesítésével hozzájárulni, viselkedésével elősegíteni a központ tekintélyének növelését és a már megszervezett tekintély megőrzését.

Valamivel összetettebb és érzékenyebb feladat meghatározni a *tanulók jogait*. A tanuló elemi joga, hogy számára a központ feltételeket teremtsen a tanuláshoz, hogy a tanítás és az oktatási-nevelési folyamat egyéb formái révén segítséget nyújtson a tanuló személyiségének minél teljesebb kibontakozásához, a jövőendő foglalkozásához, az öngazgatásra és az önképzésre való minél jobb felkészüléséhez. Ezzel összhangban a tanuló részt vehet az oktató- és nevelő munka minden szervezett formájában, minden tevékenységben és rendezvényen, amely érdeklődésének és hajlamainak megfelel.

A tanulók elidegeníthetetlen joga továbbá, hogy részt vegyenek az

önigazgatásban, a központ szerveinek és szaktestületeinek munkájában és döntéshozatalában, hogy küldötteket válasszanak, de maguk is megválaszthatók legyenek, más szóval a központ, különösen pedig osztályuk életének és tevékenységének aktív tényezőivé váljanak.

Azokban a központokban, ahol a tanulók termelőmunkán vesznek részt, hozzájárulásuk arányában részesülnek a jövedelemből. Ezt jórészt a diák-életszínvonal emelésére fordíthatják: a tanulók jutalmazására vagy a szociális esetek megsegítésére. Ezt a kérdést egyébként a státútmok többsége jól rendezi.

A tanulók magaviseletével szoros kapcsolatban áll a *nevelési-fegyelmi intézkedések foganatosítása* az előírások és szabályzatok szándékos megsértése esetén, valamint a tanulók *jobb magaviseletre és eredményesebb tanulásra való serkentése*. Ezeknek a kérdéseknek a státútmok általában nagy figyelmet szentelnek, de megfogalmazásuknál a már többé-kevésbé túlhaladott pedagógiai szemléletmódból indulnak ki. A tanulót mint objektumot veszik alapul, akinek — az elkövetett kihágás súlya és gyakoriságától függően — a hierarchikus rendszert alkotó szervek különböző súlyú figyelmeztetéseket, megrovásokat s más büntetéseket „mondanak ki” — egészen a kizárásig. Némely státútmok konkrétan meghatározzák, melyik kihágásnak, milyen büntetés felel meg. Kérdés csupán, hogy minderről mennyire tájékoztattak a tanulók, és elfogadták-e ők is ezeket a szankciókat. Kevés arra vonatkozó példát találunk, hogy az oktatási központban az osztályközösségek, esetleg az iskolai közösség is részt vehet a fegyelmi kérdések elbírálásában, a dicséretnek és jutalmak odaítélésében.

A szorgalmas tanulásért, munkáért, a példás magaviseletért, az elért eredményekért a szabályzatok dicséretet és jutalmat helyeznek kilátásba, s ezeket rendszerint nyilvánosan osztják ki. A könyvjutalmak mellett komolyabb jutalmakat is találunk, mint amilyen az ingyenes nyaralás vagy telelés, a jutalomkirándulás, a pénzjutalom, stb. Ezeket mindenképpen pozitívnak mondhatjuk.

A fentebbi kérdéseket vizsgálva az alapszabályzatok idevágó fejezeteiből és szakaszaiból megállapíthatjuk, hogy az oktatási központokban figyelemre méltó törekvés tapasztalható egy *hatékonyabb serkentési rendszer* kialakítására, útkeresés a nevelési célok hatékonyabb elérésére, de eközben, sajnos, nehezen szabadulunk meg a többé-kevésbé elavult elméleteken alapuló, de „jól bejáródott” eszközök és módszerek alkalmazásától. A kiutat a *korszerűbb felfogás és elméleti eredmények alkalmazásában*, olyan átfogó nevelési rendszer kialakításában kell keresni, amely egyaránt magában foglalja a stimulatív és a kényszerítő, sőt a megfelelő módszereket és eszközöket is.

Időszerű a kérdés: mindezekből mit kell tartalmazniuk a státútmoknak? Célszerű-e például a státútumban felsorolni a különféle jutalmakat, a hajviseletre és öltözködésre, a taneszközök rendben tartására, a tan-

terem tisztán tartására vonatkozó követelményeket? Nyilvánvaló, hogy nem, mert ez eltér a státútum jellegétől és funkciójától. A státútum ugyanis az iskolai munka és élet alapidokumentuma, amelyre a többi szabályzat épül.

Az alapszabályzatban ezért csak az alapelveket kell lefektetni, kiemelni a tanulók egyénjogú helyzetét, felsorolni elemi kötelezettségeiket és jogaikat, valamint hangsúlyozni a tudatos fegyelem kialakításának szükségességét. Emellett szólni arról, hogy a tanulók meghatározott nevelési módszerekkel és eszközökkel kell a kötelezettségeik teljesítésére, a házirend betartására serkenteni, végső esetben pedig, ha indokolt, kényszerintézkedés is foganatosítható. Az ösztönzést (szóbeli és írásbeli dicséret, jutalmak, elismerések), csakúgy, mint a büntető intézkedéseket (figyelmeztetés, megrovás, egyes akciókból, vagy szervezetekből való kizárás stb.) az eljárás levezetésének módjával és kihirdetésével együtt külön szabályzatnak kell összefoglalnia.

Fontosnak tekintjük külön szakaszban kiemelni azt, hogy a szabályzat kidolgozásában és a szabályzat rendelkezéseinek alkalmazásában, tehát a jutalmak kiosztásában vagy büntető intézkedések foganatosításában, *az osztályközösségek és iskolaközösségek fontos szerepet kell biztosítani.*

A tanárok és a munkatársak

A tanárokkal szemben a státútumok eléggé szigorú, helyenként túlzott követelményeket támasztanak. Általában a törvényes rendelkezésből, az oktatásról és nevelésről szóló törvény 190. szakaszából indulnak ki, amelyhez gyakran kapcsolják a törvénynek a tanár szakmai, pedagógiai (andragógiai), eszmei-politikai továbbképzésének kötelezőségéről szóló 215. szakaszt. Helyenként azután adalékként társult a fentebbiekhez a tanárnak az a kötelessége is, hogy részt vegyen az oktató-nevelő munka különböző formáiban, a munkát tervezze és elősegítse; együttműködjön a szülőkkel, figyelemmel kíséresse és elősegítse a tanuló előmenetelét, pedagógiai dokumentációt vezessen, részt vegyen az öngazgatási szervek munkájában, a központ rendezvényeinek szervezésében, sőt együttműködjön más oktatási szervezetekkel. Ilyen követelményeket is találunk: a tanár legyen kreatív, kritikus, önkritikus, lelkiismeretes, elvhű, igazságos, stb.

Legtöbb a bizonytalanság és egyben a túlzás is a tanár *erkölcsi-politikai helytállóságának meghatározása körül*. Sokak szerint az erkölcsi-politikai helytállóság magába foglalja a szocializmus- és öngazgatás-ellenes jelenségek elleni szüntelen harcot, az ateista felfogást, a társadalmi fejlődés nyomonkövetését, a környezet társadalmi életében és a társadalmi-politikai szervezetek munkájában való aktív részvételt, stb. Kérdés, mennyire indokolt mindez és fel kell-e részletesen sorolni a státútumban?

Vannak természetesen olyan követelmények is, amelyeknek a státútumban való beiktatása nem lehet kétséges. Ezek a következők:

— a tanár magatartásának, az emberekhez, a tanulókhöz, szülőkhöz és a kollégáihoz való viszonyulását a szocialista humanizmusnak kell áthatnia;

— munkája és munkájának eredménye iránt felelősségérzettel kell viszonyulnia,

— viselkedésével pozitív hatást kell gyakorolnia tanulóira.

A tanár kötelezettségeiről szólva a státútumban kívánatos még az alábbiakat is részletezni:

— szabatosan meghatározni, hogy a 42 órás munkahét keretében a tanár az oktató-nevelő munka milyen formáiban köteles részt venni,

— meghatározni továbbképzésének formáit, területét és irányát,

— válaszni a szocialista eszmeiségű tanár profiljának főbb vonásait, — valamint a tanulók, a munkatársai és hivatása iránti viszonyulásának követelményeit, ami nagyvonalakban magába foglalja a tanár szakmai-pedagógiai és erkölcsi-politikai helytállóságának főbb mozzanatait is.

A tanár jogait általában a státútum más fejezeteiben és az iskola egyéb szabályzataiban rögzítik és részletezik. Ebben a fejezetben elegendő, ha a megfelelő munkafeltételek és a továbbképzési lehetőségek iránti jogát rögzítjük a kitűzött célokkal és a tanár szerepével összhangban.

Önigazgatás az oktatási központban

Az önigazgatási elvek érvényesülését és megvalósulását a törvénnyel összhangban az oktatási központok státútuma rendszerint több fejezetben taglalja és részletezi.

Az önigazgatás néhány alapelvének és lényegbeli ismérvének leírása után a státútum kitér a központ dolgozói elemi jogainak és önigazgatási kötelezettségeinek felsorolására. Az önigazgatási jogok közül legfontosabbak a munkához való jog, a véleménynyilvánítás és a döntéshozatali jog, a jövedelemelosztásban való részvételi jog és jogosultság a személyi jövedelemre, a tájékozódás joga, részvételi jog az önigazgatási szervek és szaktestületek munkájában, valamint az önképzésre való jog.

A kötelezettségek közül pedig a következők a legfontosabbak: a munkakötelezettség, az önigazgatási kötelezettségek vállalása, részvétel a közös feladatok teljesítésében, továbbképzési kötelezettség, együttműködés a többi dolgozóval, vezetőkkal, hivatali titkok megőrzése, részvétel az általános honvédelmi és társadalmi önvédelmi tevékenységben, valamint tájékoztatás a munkáról.

Az oktatási központ jellegének és funkciójának megfelelően célszerű lenne az alapszabályzatban is leszögezni, hogy az önigazgatás révén lehetővé válik a munka felszabadítása és a személyiség kibontakozása, és ezzel összhangban a legfontosabb feladatok egyike az új szocialista ön-

igazgatási viszonyok kialakítása. Az öngazgatás fejlettsége itt előfeltétele a tanulók felkészítésének az öngazgatásra, később munkahelyükön öngazgatói feladataik és szerepük sikeres betöltésére.

A bevezető rész után a statútum rendszerint tartalmazza a dolgozók egyéni véleménynyilvánításának és döntéshozatalának különféle formáit a referendumon, a dolgozók gyűlésén, írásbeli kijelentés útján stb. Ezt követően pedig az igazgatási szervek hatáskörének leírására is kitér a statútum.

A referendumon döntenek a statútumról, a más oktatási szervezetekkel vagy munkaszervezetekkel való társulásról, a tervekről, a személyi jövedelmi eszközök elosztásáról és mércéiről, a közös fogyasztási eszközök felosztásáról, stb.

A dolgozók gyűlésének hatáskörébe tartozik az öngazgatási megegyezések és a társadalmi megállapodások elfogadása, a küldöttek és küldöttségek állásfoglalásának kialakítása, néhol pedig a központ munkaprogramjának és fejlesztési tervének meghozatala is.

A munkástanácsnak széles és felelősségteljes hatásköre van a központ terveinek, különösen pedig a tantervek elfogadásában, a káder- és ügyviteli politika kialakításában és megvalósításában, a más munkaszervezetekkel való kapcsolat megteremtésében, a felszereléssel, a taneszközökkel, a tanerők képzettségi profiljával, a tankönyvek és kézikönyvek koncepciójával, a tanárok erkölcsi-politikai magatartásával kapcsolatos kérdések rendezésében, stb. Ezeknek a kérdéseknek a megoldása szakmai-pedagógiai jellegű hozzáállást követel, amit egyes központokban úgy kívánna elérni, hogy számos bizottságot és albizottságot alakítanak. A bizottságok a hatáskörükbe tartozó kérdést, mielőtt az még a munkástanács elé kerülne, megvitatják és alternatív megoldásokat dolgoznak ki. Más központokban viszont ezt a feladatot az ügyviteli bizottság, esetleg a szakkolégium látja el.

A munkástanács munkájában, azaz egyes kérdések megoldásában részt vesznek a tanulók is. Számuk 2 és 6 között váltakozik. Részt vesznek ezenkívül a munkában a diákok szüleinek képviselői és a társadalmi közösség küldöttei is.

Nem egyszerű feladat tehát helyesen és kellő tudományos megaiapozottsággal körülhatárolni egyes szervek hatás- és feladatkörét úgy, hogy az öngazgatási rendszer működése minél eredményesebb és ésszerűbb legyen. Az illetékesség megállapításakor sem feledkezhetünk meg arról, hogy az öngazgatás szorosan összefügg a munkával és munkafeladatokkal, tehát nem lehet a munkától, a munkafolyamattól elválasztva, elvontan szemlélni. Másfelől viszont szem előtt kell tartani, hogy az oktatási központok szerteágazó tevékenységük folytán bonyolult szervezeteket alkotnak, amelyekben az egyes elemeket egységes és dinamikus egészévé kell összefogni.

Jelentősége miatt visszatérünk az *öngazgatói felelősség* kérdéséhez. Az alapszabályzatok többsége elfogadhatóan határozza meg a dolgozók ön-

igazgatási felelősségét az öngazgatási szervek ülésén való kötelező részvétel és a határozatok valóra váltásában való részvétel megállapításával, de ettől részletesebben foglalkozik az igazgató felelősségével. Az előbbieket minden *dolgozó személyes erkölcsi és anyagi felelősségének* előtérbe helyezésével kellene kiegészíteni, mégpedig nem csak a döntéshozatal folyamatában, hanem szélesebb körben: a munkahelyen és általában az oktatási központ munkájában, életében. Mindehhez valamiképpen csatlolni kellene a kollektív felelősséget is — úgy, hogy minden dolgozó bizonyos értelemben felelős társai munkájáért is, egészében pedig a kitűzött tervek és célok eléréseért.

Mindenféle felelősség és kötelezettség, amelyekről az előbbiek során szó esett, szoros összefüggésben van a vezetés szerepkörével az ügyviteli, vezetési szervek helyzetének és hatáskörének meghatározásával.

Amíg az igazgatás szempontjából a feladatok széles körű társadalmi értelmezést kapnak, addig a vezetés fogalma alatt általában a szakmai jellegű dolgokat, az oktatási-nevelési tevékenységgel kapcsolatos munkát értelmezzük. Emiatt szükséges a vezetés funkcióját szakmai és tudományos vonatkozásban is jól megalapozni. Hogyan jut mindez kifejezésre az elemzés tárgyát képező oktatási központok státúmában?

A helyzet felmérése közben nem téveszthetjük szem elől, hogy a *pedagógiai vezetés*, tehát az oktatási-nevelési munkaszervezetek vezetése a következő fontos összetevőket tartalmazza:

- az oktatási-nevelési munka közvetlen megszervezését,
- az évi tervjavaslat kidolgozását, a fejlesztési program és az operatív tervek kimunkálását,
- a szaktantárgyak tantervének kidolgozását, valamint a szemléltetőeszközök és tanfelszerelés normatíváinak kidolgozását,
- a tankönyvek koncepciójának kidolgozását,
- az oktatási-nevelési program megvalósításának követését — az információk begyűjtését és feldolgozását,
- az észlelt fogyatékoságok kiküszöbölésére indított akciókat,
- az egyének, csoportok és különféle szervek munkájának összehangolását, — a tanároknak, kiváltképp a kezdőknek nyújtott segítséget,
- az egyedi teljesítmény, valamint a központ munkájának értékelését — az elemzések, javaslatok és alternatív megoldások kidolgozását,
- az igazgatási szervek határozatainak végrehajtását és az említett szervek ülésének előkészítésében való részvételt.

A vezetés szélesebb értelemben véve, tartalmazza a szükséges munkafeltételek megteremtését, valamint javasolja a tanítás anyagi alapjának bővítésére szánt eszközök felhasználását.

Az oktatási központok az alapszabályzat kidolgozásakor általában a társult munka törvényének megfelelő fejezeteiből indultak ki, de a pedagógiai szervek hatáskörének megállapításakor figyelembe vettek korábbi előírásokat is, mint például a középfokú oktatásról szóló 1972. évi törvényt. Ez valahogyan természetes is. Szélesebb alapokra épülő,

tudományos-szakmai segítség hiányában a központoknak támasz és útmutató után kellett nézniük. Alkalmazták-e viszont eközben a rendelkezésükre álló tapasztalatokat és elméleti vívmányokat?

A vezetést a központok többségének statútuma külön fejezetben, *szakmai vezetés* cím alatt dolgozza fel. Az igazgató hatáskörét és megválasztásának módját általában nem ez a fejezet tartalmazza, hanem egy különálló rész a statútumban. Egyebek között ez bizonytalanságra is utal, a szilárd alap hiányára. Az „egyedi ügyviteli szerv” az igazgató hivatalos megnevezéseként ritkán fordul elő a statútumokban. Ezt a terminust valószínűleg sokan használatra alkalmatlannak találják az oktatásban. Tudjuk, hogy nem a kifejezés a fontos, hanem a tartalom, amelyet fed, azonban mégis célszerű egyes fogalmakat a tevékenység jellegének megfelelően alakítani. Ezért is javasoljuk a *pedagógiai vezetés* kifejezésmód használatát. Nincs okunk arra, hogy a „vezetés” szó használatára félve, kételkedve tekintsünk. Régóta ismert már, hogy nem az emberek vezetéséről (igazgatásáról), hanem a munkafolyamatok irányításáról van szó.

Az iskolákban, oktatási központban egyaránt megtaláljuk a *pedagógiai vezetés kollektív és egyedi szerveit*. Ezek a nevelőtestület és az osztálytanács, valamint az igazgató, az igazgatóhelyettes, a gyakorlati oktatás vezetője, az osztályfőnök, stb.

A *nevelőtestület* (helyenként még a régi, a tantestület elnevezés használatos), mint igen fontos vezető szerv hatáskörét a statútumok rendszerint azonos módon jelölik meg. Figyelembe véve a pedagógiai vezetés említett tényezőit, leszögezhetjük, hogy a statútumok ugyan tartalmazzák a reá vonatkozó lényeges momentumokat, de ezeket jobban kellene rendszerezni és szabatosabban megfogalmazni.

A szervezési feladatokból, az oktató-nevelő munka egyes formáinak és fajainak szerkezeti-szervezési keretét meghatározó feladatokból indulhatnánk ki. Ezt követhetné a nevelőtestület szerepe (feladata) a munka tervezése terén: a fejlesztési, az évi tervek, valamint a tantervek elbírálása és meghozatala. A továbbiakban a vezetés egyéb szerveinek és testületeinek feladatai, valamint tevékenységeik egyeztetése kerülhetne sorra, majd az oktató-nevelő munka elemzésével és értékelésével kapcsolatos feladatok, formáik és fajaik szerint, aminek alapján azután meghatározhatnánk funkciójukat a munka irányításában és fejlesztésében. Szervesen kapcsolódik ehhez a tanárok szakmai továbbképzése, a szülőkkel való együttműködése, a diákszervezetekkel, más munkaszervezetekkel, pedagógiai intézetekkel és tudományos intézményekkel való együttműködéssel kapcsolatos feladatkör.

A nevelőtestület tevékenységének megszervezésekor fontos kérdés a *tanulók és szüleik bekapcsolása a tanács munkájába*. A statútumokból nyilvánvaló, hogy a központokban ehhez megteremtettek bizonyos feltételeket, amelyeket a továbbiakban fokozatosan bővíteni kellene.

A szakirodalomban manapság már gyakran felmerül a kérdés: vajon

nem vált-e már túlhaladottá a nevelőtestület az oktatási központokban? E testület ugyanis, mint szerv magába tömöríti a központ minden tanárát és külmunkatársát. Helyette célszerűbb lenne *megalakítani a programok tanácsát*, amelynek tagjai csak ugyanazon a programon dolgozó tanárok és munkatársak lennének, egy-egy szakmán belül vagy a rokon szakmák összekapcsolásával. Ennek az elméletnek gyakorlati alkalmazása azt jelentené, hogy egy központban több programtanács létezne, amelyek a nevelőtestülethez hasonló szerep- és feladatkörrel rendelkeznének. Ezek tevékenységének egyeztetését a központ *pedagógiai tanácsa* illetve *nevelőtestülete* végezné. E tanácsadó testület és a programok tanácsa közötti viszonyt a statútumban kellene szabályozni.

E pedagógiai vezetés ilyen szervezési formájára való áttérés a mai körülmények között indokolt, és a nagyobb központokban meg is lehetne valósítani. Ennek előfeltétele, hogy egészében elvégezzük a pedagógiai vezetés tudományos feldolgozását.

Számos oktatási központ statútuma előírja a *nevelőtestület állandó, vagy ideiglenes bizottságainak megalakítását*. A bizottságok feladata a munkatervek és tantervek előkészítése, a szabályzatok tervezetének kidolgozása (mint amilyen a munkaszabályzat, a tanulók ösztönzésének szabályzata stb.), a tanítási eszközök és tanfelszerelés normatívumának kidolgozása, a tankönyvek kidolgozása, stb. Jó, ha ezeket a feladatokat a statútumban pontosan meghatározzuk. Kívánatos ezenkívül, hogy a bizottságok, munkacsoportok tevékenységébe bekapcsolódjanak a társultmunka, és a szakma jeles képviselői, szakemberei, sőt szükség esetén a tanulók is.

A *tagozati tanácsok* feladatairól szólva szinte valamennyi alapszabályzat a következőket jelöli meg:

- a munka közvetlen és konkrét megszervezése,
- betekintés a munkába, az elért eredményekbe és segítségnyújtás a tanulóknak,
- az osztályközösség tevékenységének támogatása.

Az említettekét gyakran kiegészítik „a tanulók munkakörülményeinek megismerésével”. Ez lényegében jó, de nem teljes meghatározás.

A tagozati tanács hatáskörének megállapításakor, az oktató-nevelő tevékenységről egybegyűjtött adatok vizsgálatára és elemzésére, a tanárok munkájának egyeztetésére, a tagozatban jelentkező nevelési és oktatási problémák megoldására, az oktatás különböző formáinak összekapcsolására, az oktatással és neveléssel kapcsolatos tevékenységi formák megszervezésére, a szülőkkel való együttműködés konkrét formájára és az osztályközösséggel kialakított viszonyra kellene helyezni a hangsúlyt.

A nagyobb központokban tanácsos lenne megalapítani az *osztálytanácsokat* is, amelyeknek fontos szerepe lehetne a tagozati tanácsok munkájának egyeztetésében. Néhol létezik is ez a szerv.

A tagozati közösségek képviselőinek (a tanulóknak) részvételét a tagozati tanács munkájában szinte minden statútum előírányozza, de nem határozza meg, milyen kérdések tárgyalásakor vehetnek részt a tanulók küldöttei is e tanács munkájában.

Az osztálytagozati-főnök feladatát a legtöbb statútum hasonlóan jelölni meg azzal, hogy helyenként felesleges részleteket vagy túlzott követelményeket is találunk.

Az osztályfőnök feladatkörének meghatározásakor a legcélszerűbb az osztályfőnök tájékoztató-adminisztratív, nevelői, andragógiai és vezetői funkciójából, tehát alapvető szerepéből kiindulni és valamennyi funkciójával kapcsolatban meghatározni főbb feladatait is. Az informatív-adminisztratív feladattal kapcsolatban:

— az osztály adminisztrációjának és pedagógiai dokumentációjának vezetése,

— a tanulók és szülők tájékoztatása az előmenetelről, az időszerű feladatokról — szóban és írásos formában.

A nevelési funkcióval kapcsolatban:

— a tanulók fejlődésének követése és személyiségük kialakítása,

— a nevelési hatások egyeztetése és összehangolása.

Az andragógiai funkcióval kapcsolatban:

— az együttműködés különböző formáinak megszervezése a szülőkkel, különösen a szülői tanács tagjaival,

— a pedagógiai felvilágosítás különböző formáinak megszervezése, a szülők pedagógiai képzésének megszervezése.

Az osztály (tagozat) pedagógiai vezetésével kapcsolatban:

— az osztálytanács munkájának irányítása,

— az oktató-nevelő munka közvetlen vagy közvetett követése; az információk egybegyűjtése, feldolgozása és prezentálása,

— az osztályban jelentkező problémák felülvizsgálása, a munka elemzése,

— az osztályban tanító tanárok munkájának koordinálása,

— az együttműködés az iskola igazgatójával, a pedagógiai-pszichológiai szolgálat munkatársaival (ahol van ilyen), a párhuzamos osztályok osztályfőnökeivel és az osztályközösséggel.

*A szakaktívák hatáskörét és feladatait a statútumok többsége helyesen jelöli meg. Egyedül talán a tantervek koncepciójának és a tanszerek normatíváinak meghatározásából adódó feladatokat kellene nagyobb körültekintéssel megjelölni. Ha egyes központokban már van (vagy hamarosan lesz) némely tantárgyagnak vagy rokонтantárgyagnak *mentora*, akkor a mentor feladatának meghatározásakor a hangsúlyt az azonos vagy rokon tantárgyakat tanító tanárok munkájának összehangolására és a kezdő tanárok segítésére kellene helyezni.*

*Említettük már, hogy egyes központokban *szakkolégium* is működik, amelynek tanácsadó szerepe van. A megvitatásra kerülő kérdésekkel kapcsolatos megoldási javaslatokat indítványoz, egyezteteti a vezető szer-*

vek és testületek munkáját, ami különösen a nagyobb központokban járulhat hozzá a munka ésszerűsítéséhez és eredményességéhez.

Az igazgató hatásköréről és feladatairól a statútumok rendszerint két különböző helyen, két különálló fejezetben szólnak. Először megállapítják, milyen hatásköre van az igazgatónak abból adódóan, hogy más szervezetek és munkaszervezetek, intézmények, tehát általában a társadalom irányába törvényesen ő képviseli a központot. A másik feladatkör a központ pedagógiai vezetéséből eredő teendőit részletezi. Közvetlenül irányítja az oktató-nevelő munkát, pedagógiai felügyeletet végez, gondoskodik a tanárok szakmai és pedagógiai továbbképzéséről, valamint az igazgató és vezető szervek határozatainak valóra váltásáról. Részben felügyel arra is, hogy a döntéshozatalkor betartsák a törvényességet.

Az igazgató szerepe és helye az önigazgatási viszonyokban nincs kellőképpen meghatározva. Ez a megállapítás hatványozottan vonatkozik a hivatásirányú oktatási központokra, ami a statútumokban a fentebbi feladatkör leírásában is kifejezésre jut. Mindenekelőtt tisztázni kellene és részben csökkenteni szerepét az iskolaközpont képviselésében, pénzügyi-anyagi ügyeinek rendezésében és részben a pedagógiai ellenőrzés terén is. Az oktatás és nevelés terén, az irányítási szervek és szaktestületek munkájában az igazgatónak a *koordinátor* szerepét kellene betöltenie és az ő feladata a munka közvetlen megszervezése, az információk tárolása, feldolgozása, stb.

Az igazgatóhelyettes és a többi vezető személy feladatkörét ugyanezen elvek alapján kellene meghatározni, *nem feledkezve meg az ésszerű munkamegosztásról* és a központ objektív lehetőségeiről, feltételeiről sem. Nyilvánvaló, hogy amennyiben az igazgató szélesebb feladatkört tölt be, és részt vesz valamennyi tevékenységi ágazat koordinálásában, akkor a helyetteseire hárul a pedagógiai vezetés szűkebb értelemben vett szerepe.

A tanárok megválasztásakor az alapszabályzatok többsége tartalmazza a megfelelő kritériumokat, de az igazgató és helyettesének megválasztása gyakran még mindig a régi és meglehetősen hagyományos elvek és mércek szerint történik. A modern vezető személyiségről alkotott feltevésből kiindulva követelményként kellene feltüntetni, hogy:

— az igazgatót a kiemelkedő pedagógusok közül válasszák, akinek rendelkeznie kell a vezetéshez szükséges személyiségvonásokkal: képességekkel, felfogásokkal, álláspontokkal.

Fontos követelményként kell feltüntetni ezenkívül a szocialista önigazgatás ideológiájához való következetes hűséget és a magasfokú eszmei-politikai valamint erkölcsi tudatot.

Az irányító-vezető szervek funkciójáról hatásköreinek megállapításáról az idézetek alapján *leszögezhetjük a következőket:*

— a szakirányú oktatási központokban lassan és nehezen szabadulnak meg a tradicionális felfogásoktól, nézetektől és nem alkalmazzák

eléggé a tudományos eredményeket, a pedagógiai vezetés korszerű meghatározását,

— a felsorolt feladatok gyakran nincsenek szabatosan megfogalmazva, rendszerezve és egymással összefüggésbe hozva,

— az előbbihez hasonlóan nincs kellőképpen szabályozva az igazgatás és a pedagógiai vezetés közötti viszony, nincs megjelölve a vezető testületek és szervek feladata az igazgatási szervek irányába,

— nincs meghatározva, melyek azok a szervek, amelyek a központ keretében az információk begyűjtésére és prezentálására hivatottak, következőképp az sem, hogy mely szervekhez kell az információkat eljuttatni,

— és végül, ezen a téren az 1974. évihez viszonyítva alig történt előrehaladás.

Az igazgatás és vezetés szoros összefüggésben van a *tájékoztatási rendszerrel*. A statútumok általában homályosan szólnak a központ szerveinek tájékoztatási kötelezettségéről. Pedig a központok kötelessége saját dolgozóit, tanulóit, a szülőket, a társultmunka szervezeteit, a szélesebb társadalmi-politikai közösségeket, a községet, a tartományi szerveket tájékoztatni az ügyvitelről, a pénzügyi-anyagi helyzetről, az elért eredményekről, egyes szervei, mindenekelőtt a tanács döntéseiről stb.

Ebből eredően tehát már az alapszabályzatban le kell rakni egy jól működő tájékoztatási rendszer alapját, amely szakmai és tudományos szempontból is megfelel a központ szerepének és helyzetének.

A pedagógiai-pszichológiai szolgálatok szerepét az alapszabályzatokban (ahol ez időszzerű) elfogadhatóan szabályozták: hozzáidomul a pillanatnyi lehetőségekhez és szükségletekhez. A pedagógiai-lélektani szakszolgálat szerepének meghatározásakor a lényeges és időszzerű feladatokra kell a hangsúlyt helyezni.

A tanulókkal, különösképpen azokkal, akik elmaradnak a tanulásban, valamint a tehetségesekkel lehet csoportos és egyéni foglalkozást végezni. Ez fontos szerepet játszik a munka követelésében és értékelésében, az elért eredmények megállapítására alkalmas mércék kidolgozásában és az emelt szintű, valamint pótoktatás megszervezésében. Ezenkívül meg kell határozni a pedagógiai-pszichológiai szolgálatok feladatait a tanulók szociális problémáinak feltárásában és megoldásában (egyáltalán lemaradásuk okát), továbbá a szülőkkal való együttműködésben, a tanárok pedagógiai-lélektani továbbképzésben, a központ munkájának tervezésében, különösen pedig a tantervek kidolgozásában.

E szolgálat, s egyáltalán a tanácsadói szakszolgálatok munkájukért közvetlenül az igazgatónak tartoznak felelősséggel, aki helyettesével együtt irányítja munkájukat. Leszögezhetjük továbbá azt is, hogy a különleges feltételeknek és a kötelezettségeknek megfelelően e szolgálatokat sajátos feladatokkal is meg lehet bízni. A lényeg azonban, hogy hatáskörüket kellően összeegyeztessék a vezető szervek illetékességével — s ez szerves része kell hogy legyen az irányításnak.

A státútum más jelentős tartozékai, amelyek az öngazgatásra és az oktató-nevelő munkára vonatkoznak

A munkásellenőrző bizottság és a fegyelmi bizottság hatáskörét jól határozzák meg a státútumok, helyenként azonban jobban ki kellene emelni munkájuk pedagógiai jellegét. E megállapítás egyébként vonatkozatható a státútumok más részeire és fejezeteire is.

Az öngazgatási munkásellenőrzés, valamint a pedagógusoknak a fegyelmi felelősségre vonása szoros kapcsolatban van *a pedagógiai felügyelettel*. A központok státútumában rendszerint ez áll: „Pedagógiai felügyelettel meghatározzák a nevelés és oktatás céljainak elérését és feladatainak teljesítését, a tantervek, valamint a nevelőmunka programjának megvalósítási módját és hatékonyságát.” Ez valóban a tanárok feladatát képezi, felvetődik azonban a kérdés, hogy az öngazgatási viszonyok között elfogadható-e a felügyelet ilyen fokú hangsúlyozása. A figyelmet inkább az oktató-nevelő munka követelésére kellene fordítani, azzal, hogy szükség szerint alkalmazhatók a felügyelet és a megfelelő kényszerítő intézkedések, amint azt a státútumok is megfogalmazzák:

„A tanárok, az osztályfőnökök, az igazgató, a tanulók közössége, a szülők, az öngazgatási munkásellenőrző bizottság és a társadalmi-politikai szervezetek javaslatára a nevelő-testület megvitatja az oktató-nevelő munka során a tanárok által elkövetett hibákat és megfelelő intézkedéseket foganatosít.” Az intézkedések végrehajtását az igazgató ellenőrzi. Ezt tehát csak a munkában megnyilvánuló súlyosabb hibák esetén alkalmazják. A pedagógiai elvek és a tudományos vívmányok alkalmazását az oktató-nevelő munkában csak rendszeres követeléssel lehet megállapítani: Emellett figyelembe kell venni azt is, hogy a tanár munkája során teljesen önálló.

A szülők (a velük való együttműködés), *a társadalmi-politikai szervezetek és a diákszervezetek szerepe* a státútumok többségében világosan és elfogadhatóan van szabályozva.

Helyénvaló, hogy a szülőkkel való együttműködés megszervezését s a központ munkájába, egyes kérdések megoldásába történő bekapcsolásukat, a *szülők tanácsára*, illetve *közösségére* alapozzák, amelynek tagjait a szülők tagozati tanácsából delegálják.

Helyes továbbá az is, hogy *a társadalmi-politikai szervezetek, de kiváltképp a diákszervezetek* (SZISZ, diákközösségek) számára adva van „a kezdeményezési jog, amely a közös és széles körű társadalmi érdekek vonatkozásában felmerülő kérdések rendezésére irányul, és „az a joguk, hogy megvitassák az igazgatási szervek jelentéseit, az öngazgatási okmányok javaslattervezetét, véleményt mondjanak róluk és javaslatot tegyenek.”

Különösen helyénvaló az a tény, hogy kifejezésre juttatják az öngazgatási szocialista viszonyok fejlesztésében, a munka szerinti elosztás következetes érvényesítésében, a dolgozók társadalmi életszínvonalának

megvédésében, az öngazgatási viszonyokban felmerülő vitás kérdések megoldásában, az öngazgatási jogok és a társadalmi tulajdon megóvásában kifejtett szerepüket (e kérdésben fontos szerep jut a központ szakszervezetének). Ily módon ugyanis lehetővé válik, hogy e szervezetek, a szülőkkkel együtt fontos tényezői legyenek a központ öngazgatási életének és fejlődésének, különösképpen a demokratizmus és az öngazgatási szellem kiteljesedésének.

A *jövedelem- és személyi jövedelemszerzés és -elosztás* alapelvei tömören megfogalmazva kerülhetnek az alapszabályzatba. A jövedelemszerzés vonatkozásában meg kell jelölni a legfontosabb elveket és forrásokat, az elosztással kapcsolatban pedig figyelembe kell venni a bővített újratermeléshez szükséges tényezőket — a meglévő adottságokkal összhangban.

A személyi jövedelem alakulásával kapcsolatban fel kell sorolni a következő összetevőket: a munkamennyiségét és -feltételeket, a felelősséget, a munka minőségét és a munka eredményeit, továbbá a dolgozók erőfeszítését, s a feladatok végzésében való elkötelezettségüket, a munka fejlesztésében és korszerűsítésében kifejtett erőfeszítéseiket (az utóbbi csak a pedagógusokra vonatkozik).

Az *öngazgatási tervezés* alapjainak meghatározása nagy gondot jelent, s erre a kérdésre központokban különböző figyelmet fordítanak. A legtöbb statútumban a törvény szellemében irányozzák elő a hosszú- és középtávú fejlesztési tervek meghozatalát, az évi programok és az operatív tervek kidolgozását, s meghatározzák az okmányok kidolgozásának és elfogadásának módját is. Helyenként az évi munkaprogram egyes részeit külön is megjelölik.

Véleményünk szerint célszerű lenne az alapszabályzatban megjelölni a tervezés alapvető rendeltetését (mit biztosítunk a tervezéssel), a legfontosabb elveit (valószerűség, folytonosság, az egyes szakaszok közötti kapcsolat, stb.) s azokat az időszakokat is, amelyekben a programok megvalósulnak.

A központokban való tervezés valós alapjait a tartomány és a községek kaderszükséglet biztosítását előírányzó közép- és hosszú távú tervek adják. Ezt feltételként kell megjelölni, s hozzá kell még fűzni, hogy a központ e tervek teljesítése közben (ha erre reális lehetőségei vannak) felhasználhatja eddig szerzett tapasztalatait és kutatásainak eredményeit.

A másik fontos alapelv e tervek kidolgozásakor: a feltétlenül szükséges objektív és szubjektív feltételek meghatározása, illetve előrejelzése.

Meg kell még jegyezni, hogy a jelzett programok és tervek kidolgozása kollektív feladat és elsődlegesen a tanárok (dolgozók) közös feladata. A központokban, amelyekben a tanítás két vagy több nyelven folyik okvetlenül meg kell határozni a statútumok által, hogy melyek lesznek azok a tevékenységek, amelyekben *megvalósul a nyelvek egyenrangúságának elve*; kezdve a tanítástól és az oktató-nevelő munka más formáitól az öngazgatási okmányok kidolgozásán, a vezető és az igazgató

szervek munkáján, az adminisztráción és dokumentáción, a szülőkkal való együttműködésen, a tanárok továbbképzésén, s a pedagógiai szakirodalmon keresztül egészen a dolgozók tájékoztatásáig. Mindezt a VSZAT nemzeteinek és nemzetiségeinek egyenrangú nyelvhasználatáról szóló törvénnyel összhangban, valamint a központ sajátos helyzetének megfelelően.

Ennek a követelménynek egyébként a központok többsége nem tett eleget.

Az általános honvédelem és az önvédelem a legtöbb alapszabályzatban helyesen van megfogalmazva és rendszabályozva. Csak egyes statútumokból hiányzik az a rendelkezés, amely előírja, hogy az egész oktató-nevelő munka a központban tulajdonképpen e feladatok szellemében folyik, s ily módon nevelhetők a diákok hazaszeretetre, de ezáltal növekszik felelősségük az említett feladatok iránt is.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy bele kellene foglalni a központok statútumába egy külön fejezetet, amely a központnak a társult munkával, a szakmai és tudományos intézetekkel való együttműködését rendszabályozná.

Összefoglaló megfigyelések

A statútumok kidolgozása az oktató-nevelő intézetekben, különösen a hivatásirányú oktatási központokban összetett és felelősségteljes munka. E feladat elvégzésében a központok nagyjából magukra voltak hagyatva, a munka folyamán nem hasznosították kellőképpen fel saját és mások tapasztalatait, de az idevágó tudományos vívmányokat sem. Éppen ezért a munka ezen a téren többé-kevésbé a hagyományos régi keretek között folyt, gyakran átmásolták a megfelelő törvényrendelkezéseket, amelyeket csak részben alkalmaztak a saját környezetükre, az adott feltételekre és az alapvető funkciókra. Esetenként szükségből alkalmazták a régi törvények és más okmányok rendelkezéseit. Csak kisebb mértékben jutott kifejezésre a statútumok kidolgozása közben az önállóság, az eredetiség és a kreativitás. Ennek ellenére az elemzett alapszabályzatokban (s más központok statútumaiban is) vannak jó megoldások, helyénvaló rendelkezések, megfogalmazások, amelyek nemcsak a jelenlegi helyzetet tükrözik, hanem olyan igényeket tartalmaznak, amelyek a fejlődés ügyét szolgálják.

A pedagógia bizonyos fokú lemaradása, vagyis a rokontudományágak vívmányainak hiányos alkalmazása a pedagógiában, s a meglévő tudományos eredmények hozzáférhetetlensége a központok (iskolák) számára, ilyen értelemben érzékeny és állandó hiányosságot jelent. Ebből a „bűvös körből”, amely egyhelyben való topogást jelent, minél előbb ki kell törnünk. Többet kell tudományos megalapozottsággal foglalkoznunk az iskolával, a központok problémáival: mindenekelőtt fel kell vázolnunk az oktatási központok (iskolák) korszerű modelljének körvo-

nalait, s ez kiindulópontként szolgálhat a helyzet és az adott problémák felméréséhez és egyidejűleg feltételeket teremtünk a központok státú-
mumainak és más okmányainak a kidolgozásához szükséges segítségadás-
ra. Az alapvető kérdések helyes megoldásával, s a minden tekintetben
elfogadható alapvető funkciók, célok és feladatok meghatározása által
feltételeket biztosíthatunk a státú-
mumok kidolgozásához szükséges meg-
felelő formák, szerkezetek feltárására, s ily módon a státú-
mum az élet, a munka és az öngazgatás valószerű szabályozója lesz, továbbá az
egész tevékenységet és a fejlődést a jövő távlatában is körvonalazza.

Az erők gazdaságos összpontosításával elérhetjük, hogy az összetett
munka végzése közben — tekintettel arra, hogy az alapszabályzat mó-
dosítása gyakori feladatot képez — a mennyiség mindinkább a minőség-
be megy át. A megfelelő jogi és tudományos megalapozottsággal az ok-
tató-nevelő tevékenység, az öngazgatás és az irányítás ilyen jellegű
rendszerrel szabályozásával hatékonyabban hozzájárulhatunk az öngazgatású
szocialista viszonyok fejlődéséhez és a központok hatékonyabb munka-
végzéséhez.

Rezime

Pravna i naučna zasnovanost obrazovno-vaspitne delatnosti,
samoupravljanja i pedagoškog rukovođenja u statutima obrazovnih
centara pozitivno usmerenog obrazovanja

U okviru istraživanja (projekta) Samoupravno konstituisanje, unutrašnja
struktura, organizacija i pedagoško rukovođenje u obrazovnim centrima po-
zitivno usmerenog obrazovanja u SAP Vojvodini, na izabranom uzorku od 18
centara, autor je obavio analizu njihovih statuta, kao osnovnih samoupravnih
akata — sa naučnog, pre svega pedagoškog gledišta. Imajući u vidu odgovor-
ne funkcije obrazovnih centara u obrazovanju različitih profila stručnjaka, za-
tim na polju njihovog usavršavanja i dokvalifikacije, a istovremeno i njihovu
samostalnost, centralno pitanje u toj analizi predstavljalo je regulisanje njih-
ovih osnovnih i posrednih delatnosti i sve što je direktno ili indirektno pove-
zano sa obrazovno-vaspitnim radom. Posebnu pažnju posvetio je pravnom i
naučnom zasnivanju pedagoškog rukovođenja u tim obrazovno-vaspitnim or-
ganizacijama i regulisanju položaja i funkciji osnovnih subjektivnih faktora
— nastavnika i učenika — u njima. Pri tome, kao važan kriterijum posmat-
ranja i procenjivanja, stalno je imao u vidu da o regulisanju samoupravnog
života i rada u znatnoj meri zavisi usmerenost i efikasnost celokupne delat-
nosti radnih organizacija.

A na osnovu analize svih važnijih poglavlja, načina regulisanja nadležnosti
pojedinih organa i tela, ustanovio je:

— da se u obrazovnim centrima na tom polju, u obavljanju tog složenog
zadatka — izrade statuta — pretežno još uvek kreće u tradicionalističkim ok-
virima i da se nedovoljno koriste raspoloživa naučna (teoretska) dostignuća,

— da odnos i povezanost funkcije upravljanja i rukovođenja — u uslovima
samoupravljanja — nije uvek dovoljno precizno regulisan,

— da nije na potreban način regulisano koji su glavni centri za prikupljanje i pružanje informacija itd.

Pri tome svakako treba uvažiti da te obrazovno-vaspitne organizacije u obavljanju tog zadatka nisu dobile nikakvu ozbiljniju pomoć sa spolja, a da su mnoga njihova rešenja i pored toga sasvim dobra.

Izradom jedne savremene koncepcije o modelu ili modelima obrazovnih centara i unapređivanje naučnog rada, vezanog za život i rad škola, treba da stvorimo odgovarajuće uslove za pružanje efikasnije naučne i stručne osnove u obavljanju takvih zadataka. Zaključci ove analize i sugestije koje su u njoj date mogu do izvesne mere poslužiti da se rad na tom polju donekle unapredi, da se uz pravnu regulaciju u većoj meri uvaži i koriste i naučna dostignuća, a i nagomilana sopstvena i tuđa iskustva.

Kurzfassung

Die rechtliche und wissenschaftliche Grundierung der Bildungs- und Erziehungstätigkeit; der Selbstverwaltung und pädagogischer Leitung in den Satzungen der Bildungszentren berufsorientierter Bildung

Im Ramen der Untersuchung (des Projektes): „Selbstverwaltungsbedingte Konstitution, Organisation und pädagogische Leitung in den Bildungszentren berufsorientierter Bildung in dem sozialistischen autonomen Gebiet Vojvodina“, auf Grund der ausgewählten 18 Versuchszentren, hat der Verfasser ihre Satzungen — als die Grundlegenden Selbstverwaltungsdokumente — auf Grund wissenschaftlichen, insbesondere pädagogischen Gesichtspunkten untersucht. In Hinsicht auf die verantwortlichen Funktionen der Bildungszentren in der Ausbildung von Fachleuten verschiedener Profile, so wie im Ramen ihrer Weiterbildung und zusätzlicher Qualifikation; gleichzeitig auch in der Entfaltung ihrer Selbstständigkeit; bildete sich als die zentrale Frage in dieser Analyse die Frage der Regulierung ihrer Grundlegenden und unmittelbaren Tätigkeiten, und aller Tätigkeiten die direkt oder indirekt mit der bildender und erziehender Arbeit verbunden sind, aus. Besondere Aufmerksamkeit hat der Verfasser der rechtlichen und Wirtschaftlichen Begründung der pädagogischen Leitung in diesen Bildungs- und Erziehungsorganisationen geschenkt, sowie der Regulierung der Position und Funktion der grundlegenden subjektiven Gestalter — der Erzieher und der Schüler — in denselben. Dabei hat der Verfasser ständig, das besonders wichtige Kriterium der Untersuchung und Bewertung in Auge behalten, dass die Orientation und Effektivität der ganzen Tätigkeit der Arbeitsorganisationen in grossen Masse von der Regulation des Selbstverwaltungslebens abhängig ist.

Auf der Grundlage der Analyse aller wichtigeren Kapitel, Arten der Regulierung und der Zuständigkeit einzelner Organe und Körperschaften, stellte der Verfasser fest dass:

— man sich in den Bildungszentren in dieser Hinsicht, in der Durchführung dieser komplizierten Aufgabe — der Ausarbeitung der Satzungen — meist noch immer in traditionellen Ramen sich bewegt und ungenügend die bestehenden Ergebnisse der Wissenschaft (der Theorie) gebraucht hat.

— das Verhältnis und die Gekoppeltheit der Verwaltungs- und Leitungsfunktionen — unter den Umständen der Selbstverwaltung — nicht immer präzise reguliert sind;

— dass nicht entsprechend reguliert ist, welche wichtigsten Zentren der Ermittlung und Zustellung von Informationen sind usw.

Dabei ist es ohne weiteren zu würdigen, dass die Bildungs- und Erziehungszentren bei der Ausführung dieser Aufgabe keine richtige Hilfe von Aussen bekommen haben und dass trotzdem viele der Lösungen ganz gut ausgearbeitet worden sind.

Durch die Ausarbeitung einer zeitgemässen Konzeption des Modells — oder der Modelle — der Bildungszentren, und der Weiterentwicklung der wissenschaftlichen Arbeit an Betracht der Tätigkeit und des Seins der Schulen, sollen wir die nötigen Vorbedingungen schaffen, um wirksamere wissenschaftliche und fachliche Grundlagen zur Durchführung solcher Aufgaben leisten zu können. Die Beschlüsse dieser Analyse und die Suggestionen die in der selben gegeben sind, können in gewissen Masse dazu verhelfen, dass die Arbeit auf dieser Ebene weiterentwickelt wird; dass mit der rechtlichen Regulation auch die wissenschaftliche Erkenntnisse, usw. die eigene und fremde Erkenntnisse in grösserem Masse beachtet und verwendet werden.